

DE SYGE

Byvandring: Koleraens og fattigdommens København

Kildetekster til byvandring

Kildetekst 1: Knud Faber om indretningen på Frederiks Hospital 1910

For enhver der bruger sine øjne, er de køkkener, der danner stuerne eneste udenoms bekvemmeligheder, dog den største rædsel. Et sådant "køkken" er fælles for fire stuer, hver med otte til 10 patienter (... og) huser den mærkeligste samling redskaber og virksomheder, man kan tænke sig. På et lille komfur varmes vand, mælk, havresuppe, laves te, kaffe, chokolade etc. til alle fire stuers patienter; lige overfor komfuret findes en endnu mindre vask, hvori afvaskes alle patienternes tallerkener, kopper, skeer, gaffler etc., men tillige deres spyttekruzer og uringlas (!). Vasken læner sig op til væggen på det ene af de to klosetter, som man med sjælden omsigt har anbragt i køkkenet. Et skab lige over for det ene kloset tjener som stuerne spisekammer, i et andet mindre skab gemmes mælken i åbne Kander; på væggenes søm og knager hænger utildækkede viskestykker, kander, fejekoste, øser til at fordele den flydende mad på tallerkenerne, kaffekander og kopper. Over komfuret finder man en tørreovn til afdampning af lagener og kropslinned; endvidere rummer køkkenet et skab til patienternes snavsede linned, et andet til pigernes overtøj, og på den tiloversblevne vægplads hænger bårer, bestemt til at bære patienterne ud i fri Luft, og knagerækker hvor undertiden indtil 30 studenter anbringe deres overtøj.

Kildetekst 2: Journalist fra Berlingske Tidende beskriver koleraepidemien på Almindelig Hospital

De fattige forsørges som bekendt i særegne dertil indrettede hospitaler og arbejdshuse, og det største af disse er Almindeligt Hospital i hvilket (...) over 1200 almisselemmer kunne sammenstuves, mens der næppe findes en eneste læge som vil indrømme, at over halvdelen af dette antal burde indlægges her. Stuerne er i dette hospital så overfyldte med senge at man næppe kan komme ind imellem dem; fødemidlerne tilligemed andre sager gemmes i selve sengen ved fødderne; fra de tætpakkede gange kan ingen frisk luft komme ind, og atmosfæren er altså kvælende; det er umuligt at gå igennem stuerne uden at blive befængt med utøj, og overalt møder øjet urenligheden i dens væmmeligste skikkelser.

Rigtignok måtte enhver kunne indse at dette sted, hvor over 1200 menneskelige væsener var samlede under de mest ugunstige hygiejniske forhold, måtte blive et af hovedbrændpunkterne under epidemien, men (...) ikke en eneste præventiv foranstaltning var truffet for at undgå den truende fare hvis man ikke vil kalde det en forebyggende foranstaltning at [fattigdirektøren] straks bestilte 200 ligkister hvoraf dog kun, såvidt jeg ved, halvdelen modtoges. (...)

DE SYGE

Sygevogterne, gangkonerne og vågekonerne bestod for en stor del af **ladegårdslemmer**. (...) Og hvorledes dette personale røgtede sit besværlige og ansvarsfulde kald, kan kun den danne sig en forestilling om derved at patienterne der skulle bringes på kolerastuerne, toges ud af sengene og ofte lå på gulvet i halve og hele timer inden de blev borttransporteret; (...) at ligsedler heftedes på personer der endnu hørte til de levendes tal; at hovedpuderne hvorpå de hvilede dem i døds kampen, reves bort under dem, og at alle disse uforvarselige misligheder kun under lægernes umiddelbare tilsyn blev afhjulpet. I værelser der var 14 alenlange, 12 alen brede og 5 alen høje [ca. 9x7,5x3 meter], så man 30, 40 indtil 70 senge i hvilke de sunde lå side ved side med døende og døde (...).

Tabel 1:

Tab. 22.
Syge og Døde i Forhold til Befolkningen i nogle Gader.

Gader.	Forhuse.				Baghuse.			
	Beboere.	Syge.	Døde.	Der døde af 1000 Indv.	Beboere.	Syge.	Døde.	Der døde af 1000 Indv.
Adelgade	3137	293	174	55,5	1862	221	157	84,5
Prindsensgade ved Nyboder	693	76	52	75,0	376	49	33	87,8
Didrik Badskjærs Gang . .	159	16	7	44,0	42	3	3	71,4
Peder Madsens Gang . . .	513	88	46	89,7	172	24	18	104,7
Dronningensgade paa Chvn.	1590	148	99	62,3	561	77	49	87,3
Prindsensgade paa Chvn. .	1099	134	87	79,2	306	30	25	81,7
Amagergade	661	130	89	134,6	512	79	44	85,9
Summa . . .	7852	885	554	70,6	3831	483	329	85,9
Uden Amagergade	7191	755	465	64,7	3319	404	285	85,9

Kildetekst 3: Emil Hornemann om effekten af udflytningen af raske personer til teltlejre, 1854

Det er bekendt, at der blandt de udflyttede kun angrebes og døde meget få af kolera. Fra teltlejren på Christianshavn kom således i det hele 30 patienter, hvoraf 15 døde. Men herved må bemærkes først, at 11 af disse forekom i de første dage af udflytningen, så det med rimelighed tør antages, at de havde medbragt sygdommen fra hjemmet; dernæst, at en stor del af denne teltlejrers beboere kun tilbragte natten her på

DE SYGE

stedet, mens de om dagen enten arbejdede på værksteder, opholdt sig i det ældre hjem eller andre steder, hvor de let kunne hente sygdommen. (...)

I asylerne i Fodgardens kaserne og Brønnsalen forekom intet dødsfald af kolera og i teltlejren på glaciets ikke engang nogen angrebne. På alle tre steder var den øvrige sundhedstilstand upåklagelig. (...)

Den således antagne gavnlige indflydelse kommer altså det almindelige, den offentlige sundhed til gode. Indrømmes det imidlertid, at vore erfaringer fra den sidste epidemi, således som jeg har formået at samle og søgt at fremstille dem, endnu ikke giver fuldt bevis herfor (...), så er der dog ét udbytte af udflytningen, om hvis godhed og pålidelighed der næppe vil kunne rejses nogen tvivl, nemlig gavnligheden af denne foranstaltning for selve de udflyttede individer. Thi sammenlignes den senere ubetydelige dødelighed blandt disse med dødeligheden blandt de ikke udflyttede beboere i samme periode, kan der ikke være spørgsmål om, at jo en mængde af de fra de dårligste og mest truede huse udflyttede, fattige mennesker, blandt hvilke sygdommen især rasede, ved udflytningen er blevet reddet fra sygdommen og døden.

DE SYGE

Tabel 2:

Tab. 2.

	Syge.	Deraf døde.	Der døde af 100 Syge.
1ste Uge 12 til 18 Juni	5	3	60,00
2den — 19 til 25 —	35	25	71,43
3die — 26 Juni til 2 Juli	94	60	63,83
4de — 3 til 9 Juli	305	227	74,43
5te — 10 til 16 Juli	1074	789	73,46
6te — 17 til 23 —	1907	1304	68,38
7de — 24 til 30 —	1796	1210	67,37
8de — 31 Juli til 6 August	959	566	59,02
9de — 7 til 13 August	466	257	55,15
10de — 14 til 20 —	264	137	51,89
11te — 21 til 27 —	157	79	50,32
12te — 28 August til 3 September .	76	37	48,68
13de — 4 til 10 September	30	15	50,00
14de — 11 til 17 —	33	13	39,39
15de — 18 til 24 —	11	10	90,91
16de — 25 Septb. til 1 October . . .	7	5	71,43
12 Juni til 1 October	7219	4737	65,62

Kildetekst 4: Journalist fra Berlingske Tidende følges med lægen Emil Hornemann til fattigkvarterer.

Han førte mig først ind i en ussel, lille, fugtig, med et eneste fag vinduer forsynet kælder der nu stod forladt fordi politiet havde ladet den rømme, men hvor under epidemien en mand, kone og fire børn af hvilke konen og et barn døde, havde vegeteret. "Jeg betræder ikke dette sted uden at gøre mig selv bebrejdelser," sagde lægen. "Familien her hørte til de usleste fattige, det så jeg nok; den lå i et hjørne på strå, thi senge har det slags fattige ikke. Men her herskede så utålelig en stank at jeg ikke kunne tro andet end at familiens

DE SYGE ©FORLAGET COLUMBUS

MÅ DOWNLOADES/PRINTES/KOPIERES I HENHOLD TIL GÆLDENDE TEKST OG NODE-AFTALE.

DE SYGE

egen urenlighed var skyld deri. Skønt gode mennesker havde betroet mig penge til uddeling blandt trængende, gav jeg disse mennesker derfor intet, men understøttede folk, som jeg troede var værdigere, og som selv gjorde hvad der stod i deres magt for at bevare liv og sundhed. Først senere da familien var flyttet, og da sengehalmen var bortskaffet, opdagede vi at de flydende dele af naboens latrin havde banet sig vej ind i kælderen under sovestedet og foranledigede den væmmelige stank." (...)

Lægen førte mig derpå ind i et lille, skummelt sted; gennem en lang, snæver gang hvor den ene dør tæt ved siden af den anden mindede om et cellefængsel, kom vi ud i gården. "Her sendte man bud efter mig," sagde han, "for at jeg skulle komme til en kolerapatient der boede i sidehuset; kan De finde det?" Jeg så mig om, men skønt den snævre plads var hurtigt overset, var det mig ikke muligt at opdage noget sidehus. "Så er De ikke heldigere end jeg var da jeg en aftenstund kom herud," sagde lægen; "jeg gik derfor ind til værten og bad ham om at vise mig op til min patient, og ved De hvor han lå? Han lå [sammen med en] anden på dueslaget over Lokummet."

I et værelse med ét fag vinduer der vendte ud mod en smudsig lille gårdsplads, boede en snedkersvend med kone og fire børn; værelset var 4 alen langt, 1½ alen bredt og 3 alen højt, og hele bohavet bestod af en høvlebænk og en skrøbelig stol, familien lå på gulvet. En anden familie med flere børn boede på et loft til hvilket man kom op på en stige uden gelænder, ja endog uden noget tov der ellers anbringes for at sikre liv og lemmer under opstigningen. Hullet i loftet var omgivet med et rækværk, og bag dette, inde under tagskråningen, levede familien der havde taget nogle tagsten ud for at få den nødvendige luft og lysning.